

Tomasz Chmielik

"Europa niedokończona przygoda", Zygmunt Bauman, Kraków 2007 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 18/1,
134-136

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Przedstawiona publikacja stanowi istotny i interesujący wkład w polski nurt badań nad *agenda-setting*. Za szczególnie wartościową należy uznać jej część teoretyczną. Opracowanie oparte jest również na bardzo bogatym materiale empirycznym, zawierającym prawie sto sześćdziesiąt godzin audycji informacyjnych z pięciu miesięcy 2005 r. Materiał ten został w efektywnie wykorzystany w badaniach ilościowych, natomiast wydaje się, że tkwi w nich niewykorzystany jeszcze potencjał jakościowy. Zarówno teoretyczny, jak i empiryczny wymiar opracowania podejmują temat bardzo istotny, a słabo jeszcze eksplorowany w rodzimym medioznawstwie. Pozycja stanowi dogodną podstawę do dyskusji nad metodami badań zależności pomiędzy mediami a opinią publiczną i aktorami politycznymi.

Tomasz Chmielik, rec. [Zygmunt Bauman, *Europa niedokończona przygoda*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007, ss. 214.]

Zygmunt Bauman to jeden z najwybitniejszych współczesnych socjologów i naukowców, który wymyka się wielu klasyfikacjom. W jego pracach czytelnik może odnaleźć wiele różnorodnych wątków, które Bauman przeplata ze sobą i łączy w jedną, interdyscyplinarną całość – wieloaspektowe spojrzenie na rzeczywistość społeczną. Prace tego polskiego naukowca znajdują się na styku wielu dziedzin naukowych – socjologii, politologii, filozofii, etyki, ekonomii, chociaż sam Zygmunt Bauman określa siebie jako przedstawiciela nurtu tzw. „socjologii krytycznej”.

Na łamach rozprawy *Europa niedokończona przygoda* Zygmunt Bauman skoncentrował się na zagadnieniach związanych z pozycją geopolityczną i rolą Europy we współczesnym świecie. W świetle zawartych w niej ustaleń zjawisko globalizacji, a w szczególności jego negatywne konsekwencje, oraz realizowanie przez Stany Zjednoczone ich imperialnej polityki, powodują nie tylko szereg zagrożeń, ale i nowych szans, które Europa może (a nawet powinna) wykorzystać, aby przetrwać.

Tak określony temat książki wymusił na autorze zdefiniowanie przedmiotu badań, czyli udzielenie odpowiedzi na pytanie, czym jest dla niego Europa. Koncepcja Baumana wydaje się początkowo enigmatyczna, określił on bowiem Europę mianem przygody, wciąż niedokończonej i być może największej w dziejach ludzkości. Jak sam przyznał: „Europa nie jest czymś, co czeka na odkrycie; Europa jest misją – czymś, co należy dopiero powołać do istnienia, stworzyć, zbudować [...] być może jest to praca, która nigdy się nie kończy, wyzwanie, któremu nie sposób sprostać w pełni, perspektywa na zawsze nieosiągalna”¹. Bauman rozumie więc Europę przede wszystkim jako niekończący się proces budowy lepszego świata, utopijny w swoich założeniach i – zapewne – niemożliwy do pełnej realizacji. Jest to więc proces o charakterze ładotwórczym, którego lokalny – przynajmniej w początkowych założeniach twórców kolejnych wersji projektu – charakter przyniósł globalne skutki i spowodował podważenie samej pozycji Europy w stworzonym przez nią świecie.

Bauman skoncentrował się na nowoczesności, która – według niego – jest głównym europejskim osiągnięciem. Wraz z nowoczesnością pojawiła się również kultura rozumiana

¹ Z. Bauman, *Europa niedokończona przygoda*, Kraków 2007, s. 7.

w kategoriach budowania (czy też wydobywania) świata fragment po fragmencie z inercji *zuhanden* i przenoszenia go w zbudowaną oraz dotyczącą wyłącznie człowieka sferę *vorhanden*, tj. uczynienie z przekształcanego świata przedmiotu działania i krytycznej analizy. Europa doprowadziła w tym zakresie do jeszcze jednej istotnej innowacji, mianowicie ukulturowienia samej kultury, co spowodowało uznanie za problem wymagający rozwiązania samego sposobu istnienia człowieka w świecie. W ten sposób Europa nie tylko dokonała zmiany wewnątrz własnego terytorium, ale również doprowadziła do „europeizacji” reszty świata, czyli doprowadziła do przekształcenia go na swoje własne podobieństwo. Europejska modernizacja polegała na ekspansji terytorialnej, umożliwiającej pozbycie się zbędnej – z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia – nadwyżki ludności. Bauman wskazał zatem na problem centrum i peryferii oraz dokonał istotnej obserwacji, że trendy migracyjne uległy obecnie odwróceniu. Przyjmowanie przez resztę świata europejskiego modelu życia spowodowało bowiem te same lokalne problemy co w Europie, jednak zabrakło możliwości ich globalnych rozwiązań, tj. pozbycia się nadwyżek ludności poprzez kolonizację nowych, niezamieszkałych jeszcze terytoriów.

To właśnie powstałe w ten sposób pęknięcie doprowadziło do podważenia światowej pozycji Europy, która postanowiła zamknąć się w bezpiecznych granicach kontynentalnej twierdzy zwanej Unią Europejską. Zamknięcie się na obcych, pomnażanie bogactwa kosztem zubożalej reszty świata, brak jednomyślnej strategii, która doprowadziłaby do przyjęcia odpowiedzialności za wywołane globalne skutki europejskiej modernizacji, powodują – zdaniem Baumana – że ideały demokratyczne, z których głoszenia Europa była przez tyle lat dumna, zostają zredukowane do „demokracji zamkniętej (na własną zgubę) w granicach państw narodowych lub ich związków”², to zaś – szczególnie po 11 września 2001 roku – powoduje utratę przez Europę znaczenia na rzecz Stanów Zjednoczonych.

Bauman ocenił, że tzw. „wojna z terroryzmem” nasiliła negatywne zjawiska związane z przekształcaniem lęków społecznych w kapitał polityczny i przeniosła centrum debaty politycznej w stronę zagadnień związanych z bezpieczeństwem. To właśnie w imię zapewnienia światowego bezpieczeństwa (przy poparciu samej Europy, która otrzymała możliwość skoncentrowania nagromadzonych przez lata lęków na jednym przedmiocie), imperium amerykańskie naruszyło suwerenność terytorialną państw podejrzewanych o przynależność do tzw. „osi zła”. Tym samym doszło do legitymizacji konfliktów zbrojnych w imię szerzenia ideałów demokratycznych oraz do eskalacji związanych z tym lęków i zagrożeń. Bauman zauważył, że to właśnie imperialna polityka Stanów Zjednoczonych doprowadziła w krótkim czasie do przesunięcia debaty politycznej ze spraw gospodarczych w stronę spraw bezpieczeństwa, a w zasadzie dokonała redefinicji samego przedmiotu polityki – interesy gospodarcze w dobie dynamicznej globalizacji rynków zaczęły się bowiem wymykać z rąk administracji poszczególnych państw.

Bauman stwierdził również, że Europa odchodzi od zasad państwa opiekuńczego w kierunku państwa bezpieczeństwa, wykorzystując przy tym kapitał lęku przed intruzami, wykreowany przez „wojnę z terroryzmem”. Idea państwa opiekuńczego, która była odpowiedzią na Wielki Kryzys lat 30. ubiegłego stulecia, nie pasuje obecnie do obrazu świata opanowanego przez globalny rynek i z tego powodu poddawana jest działaniom mającym na celu dokonanie jej ostatecznej delegitymizacji i dekonstrukcji. Wycofywanie się przez państwa

² *Ibid.*, s. 53.

współczesnej Europy z zasad państwa opiekuńczego powoduje wzrost lęków związanych z procesami deregulacji i indywidualizacji życia społecznego, obecnie nie istnieje jednak „wentyl bezpieczeństwa” w postaci ekspansji terytorialnej, z którego Europa korzystała bardzo często w trakcie swoich dziejów. Co gorsza, kraje, które przyjęły europejski model modernizacyjny, same borykają się z tymi samymi problemami społecznymi, co w efekcie powoduje napływ imigrantów do Europy. Bauman stwierdził, że jest to dogodna sytuacja do przerzucenia lęku związanego z upadkiem idei solidarności na lęk przed intruzami. W ten sposób jednym z głównych problemów europejskich państw demokratycznych staje się polityka wobec uchodźców. To również odchodzenie od zasad przyjętego niemal powszechnie w 1951 roku prawa do azylu. „Europejczycy skłonni są raczej płacić wybranym krajom trzecim, leżącym na innych kontynentach, za tworzenie obozów, do których niedoszli azylandzi trafiać będą, zanim jeszcze zdołają dotrzeć do któregoś z europejskich punktów docelowych”³. W ten sposób Europa rezygnuje ze swojej misji krzewienia demokracji w imię czerpania ekonomicznych i politycznych korzyści z kapitału lęku, co zapewnia jej w dobie negatywnej globalizacji gospodarczej alternatywne formy legitymizacji władzy, opartej na eksploataowaniu przez elity polityczne obszaru bezpieczeństwa osobistego obywateli.

Kreśląc ów pesymistyczny obraz Europy, Zygmunt Bauman nie zrezygnował ze stworzenia ogólnych ram programu pozytywnego, który umożliwiłyby Europie odbudowanie jej nadszarpniętego wizerunku. Odpowiedzią na sytuację kryzysową, w jakiej obecnie się znajdujemy, jest jego zdaniem budowa europejskiej federacji państw, która doprowadziłaby do ponownego złączenia ze sobą władzy i polityki (rozdzielonych poprzez funkcjonowanie globalnych rynków ekonomicznych). Bauman nazwał owo podejście „logiką globalnej odpowiedzialności i globalnych aspiracji” oraz podkreślił znaczenie szerzenia przez Europę – oraz, co ważniejsze, stosowania w praktyce – idei demokracji i wolności nie tylko w granicach własnego terytorium. Odrzucił w ten sposób racjonalność „logiki okopów, opłotków i zaścianka” i ulokował kontynuowanie niedokończonej, europejskiej przygody na zasadach wyznaczonych przez racjonalność, sprawiedliwość i demokrację.

Europa, niedokończona przygoda jest pozycją, z którą powinien zapoznać się każdy, kto interesuje się zagadnieniami socjologii polityki oraz globalizacji. Bauman w przystępny dla czytelnika sposób analizuje ogromną liczbę zjawisk związanych z obecną globalną sytuacją geopolityczną. Pomimo że publikacja ta pochodzi z 2005 roku, nie straciła na aktualności, a jej lektura może stanowić dla politologów dobre wprowadzenie do interdyscyplinarnych prac Zygmunta Baumana. Oczywiście pewne zagadnienia zostały potraktowane przez autora dość skrótowo i lektura innych jego prac może okazać się pomocna do pełnego zrozumienia zawartych w *Europie, niedokończonej przygodzie* twierdzeń. Najbardziej przydatnymi z tego punktu widzenia pracami są *Prawodawcy i tłumacze*⁴ oraz *Życie na przemiał*⁵.

³ *Ibid.*, s. 158.

⁴ Z. Bauman, *Prawodawcy i tłumacze*, Warszawa 1998.

⁵ *Id.*, *Życie na przemiał*, Kraków 2004.